

Ο πόλεμος των παρασκηνίων

Από την ΕΡΙΦΥΛΗ ΜΑΡΩΝΙΤΗ

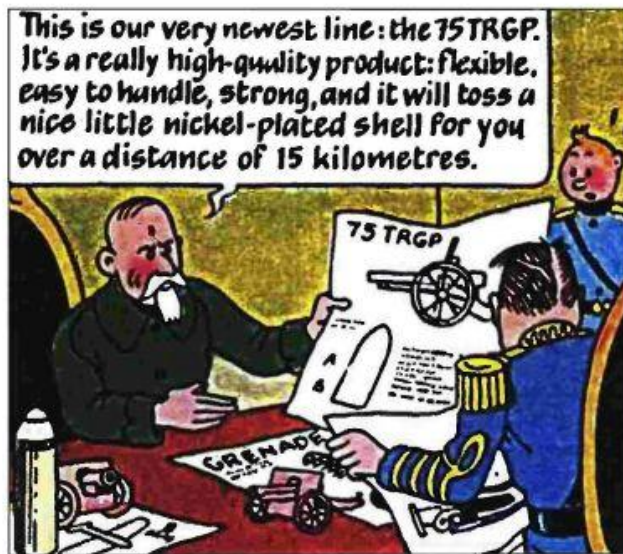
Με εφελθήριο τις βραβευμένες Μέρες Αλεξάνδρειας, ο Δημήτρης Στεφανάκης προχωρά σε μια νέα τριλογία, που εγγράφεται στο τόξο του κοσμοπολιτισμού, στη Μεσόγειο και στην Ευρώπη των δύο Παγκοσμίων Πολέμων. Το Φιλμ Νουάρ, που μόλις κυκλοφόρησε, είναι το δεύτερο μυθιστόρημα της σειράς, με ήρωα τον ελληνικής καταγωγής Βασίλειο Ζαχάρωφ, έναν βαθύπλουτο έμπορο όπλων με κριτική εμπλοκή στις διεθνείς πολιτικές εξελίξεις.

Δημήτρης Στεφανάκης,
Φιλμ Νουάρ, Ψυχογιός,
Αθήνα 2012, 560 σελ.

Μυθιστορηματική βιογραφία, αστυνομικό μυθιστόρημα – όπως υποδηλώνει και ο τίτλος, *Φιλμ Νουάρ*–, κοινωνικό αφήγημα ή μυθιστορία; Το νέο βιβλίο του Δημήτρη Στεφανάκη δύσκολα κατατάσσεται σε συγκεκριμένο λογοτεχνικό είδος. Ο ίδιος ο συγγραφέας μιλά για «μυθιστορηματική αναδρομή με όρους και τεχντροπία αστυνομικού αφηγήματος, μια ιστορία με μεγιστάνες, πολιτικούς και κατασκοπούς, χρήμα και συνωμοσίες σ' ένα παιχνίδι χωρίς κανόνες, που παραπέμπει μεν στην ομότιτλη κατηγορία του νουάρ, αλλά αναφέρεται παράλληλα και στην παράδοση των μεγάλων κλασικών πεζογραφημάτων, όπως το *Έγκλημα και Τιμωρία* ή οι *Αδελφοί Καραμαζώφ* του Ντοστογιέφσκου».

Η πολυεπίδη διήγηση, ξεκινάει in media res μ' ένα αμφίσχημα, αν όχι οξύμωρο για τα δρώμενα που ακολουθούν, πρόσχημο: «το καλό υπάρχει μέσα μας, το κακό το επινοούμε» (σε παραλλαγή η φράση, «το καλό υπάρχει μέσα μας και είναι η πιο απλή εκδοχή των πραγμάτων», είναι η κατακλιδα του βιβλίου). Και εξ αρχής χωρίζεται στα δύο.

Στο πρώτο επίπεδο, στο αφηγηματικό παρόν του μυθιστορήματος που τοποθετείται στον Απρίλιο του 1939, ένας νεαρός γάλλος δημοσιογράφος, ο Φιλίπ Τεμπό, που αναζητά στοιχεία για τον μεγάλο, παράνομο, έρωτα μιας ισπανίδας δούκισσας και ενός μυστηριώδους Έλληνα εμπόρου όπλων, ο οποίος διέθετε ασύλληπτο πλούτο και επιρροή, θα βρει πρόθυμο συνομιλητή και πολύτιμη πηγή ανεκτίμητων και άγνωστων πληροφοριών στο πρόσωπο του Ισπανού Μιγκέλ Θαραμπόν, παλιού αναρχικού, αριστοκρατικής καταγωγής, και φίλου του παππού του. Βρισκόμαστε στο προπολεμικό Παρίσι, όταν όμως

Λόγω της περιπετειώδους ζωής του, ο Ζαχάρωφ υπήρξε πηγή έμπνευσης και για τον Ερζέ, τον δημιουργό των κόμικς του Τεντέν. Στην ιστορία *Το σπασμένο αντί*, ο έμπορος όπλων Μπαζάρωφ έχει σχεδιαστεί με τα χαρακτηριστικά του Σερ Βασιλείου Ζαχάρωφ.

«ο πόλεμος δεν ήταν ακόμα παρά φήμη στα σύνορα της χώρας», παρά το ότι η ναζιστική Γερμανία είχε ήδη εισβάλει στην Τσεχοσλοβακία και ετοιμαζόταν για την Πολωνία. Ένα Παρίσι απρόθυμο να συνειδητοποιήσει το επερχόμενο, βυθισμένο –σύμφωνα με τα αφηγούμενα– σε μια δυσεξήγητη μακαριότητα, μια παραλυτική απάθεια που θα μπορούσε να εκληφθεί και ως δειλία, μια «ψευδαισθήση πως το κακό θα μπορούσε να αποτραπεί, πως η ζωή θα συνεχιζόταν ειρηνικά». Απαλλαγμένος από ανάλογες ψευδαισθήσεις, και με την πικρή εμπειρία του Ισπανικού Εμφυλίου που έχει πριν από λίγο καιρό τελειώσει με την επικράτηση του Φράνκο, ο παλιός αναρχικός και αριστοκράτης Μιγκέλ θα διηγηθεί στον νεαρό γάλλο δημοσιογράφο και σε διαδοχικές συναντήσεις τους όχι απλώς την ιστορία

ενός μεγάλου έρωτα, αλλά την πολυτάραχη ζωή ενός αμφλεγόμενου και μυστηριώδους προσώπου, ενός αμελίκτου πρωταγωνιστή, του Βασιλείου Ζαχάρωφ.

Οι διηγήσεις του Μιγκέλ, με συχνές αναδρομές ή προδρομικά άλματα στα μελλούμενα, τέμνουν και τέμνονται από το δεύτερο επίπεδο του μυθιστορήματος, τη δράση του Ζαχάρωφ στο πρόσφατο αφηγηματικό παρελθόν. Από τα παρισινά καφέ των εξιστορήσεων, στο ιλιγγιώδες γεωγραφικό φάσμα όλου σχεδόν του τότε γνωστού κόσμου, η σκυτάλη της αφήγησης εναλλάσσεται με μαεστρία, ευρηματικές συνδέσεις και γρήγορες εναλλαγές. Για έναν άνθρωπο που «κοιμήθηκε, χωρίς υπερβολή, με την Ιστορία» και η «ζωή του μοιάζει με εγκυκλοπαίδεια», αλλά και για την αφηγηματική μεταγραφή στο πλαίσιο μιας μυθοπλασίας που εξελίσσεται με

γρήγορους ρυθμούς, η πλοκή επιστρατεύει όλους τους προσηθητικούς μηχανισμούς, αποφεύγοντας, όπως λέει ο συγγραφέας, «τις εκτενείς περιγραφές, και ενσωματώνοντας τα περισσότερα πραγματολογικά και αφηγηματικά στοιχεία της ιστορίας στους διαλόγους». Όσο για τον έρωτα, μετά την πρώτη εμβληματική και αισθησιακή σκηνή αποπλάνησης της ισπανίδας δούκισσας σε βαγόκι του Οριάν Εξπρές από τον Βασίλειο, εκείνη αποδεικνύεται σταθερός αλλά μάλλον δευτερεύων συνδετικός κρίκος που μπορεί να συνδέει τον Βασίλειο με τον Μιγκέλ (και τον δικό του έρωτα με την Ιρένε) και με τον Φιλίπ (και την ερωτική του σχέση με τη Ζιζέλ), αλλά περνά σε δεύτερο πλάνο. «Γράφεται ιστορία. Έρωτας μπορεί να περιμένει!»

ΠΟΙΟΣ ΉΤΑΝ Ο ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ;

Ο Βασίλειος Ζαχάρωφ, ή Βασίλειος Ζαχαρίου ή Sir Basil Zaharoff είναι πρόσωπο υπαρκτό, τήλη όμως η μυθιστορία, πολυτάραχη ζωή του και η αιγυπτιακή, αμφιλεγόμενη προσωπικότητά του εντοπίζονται σχεδόν εκ προοιμίου στο μεταίχμιο φαντασίας και πραγματικότητας. Γεννιέται στα Μούγλα της Τουρκίας (1849), από Έλληνες γονείς – ή από μάνα Ελληνίδα και πατέρα Βούλγαρο. Άνθρωπος των παρασκηνίων και εξ αρχής φιλόδοξος, πέρασε φτωχικά τα πρώτα χρόνια της ζωής του, κάνοντας διάφορες δουλειές στην Κωνσταντινούπολη (τον πυροσβέστη, τον δραγουμάνο, τον αργυραμοιβό ή και τον «σωματοφύλακα σε οίκους ανοχής»). Η πολυμάθεια, οι ξένες γλώσσες και οι συνεχείς μετακινήσεις, μαζί με την αυξανόμενη παραβατική συμπεριφορά, την υπεξαίρεση χρημάτων, την εκλεπτυσμένη εμφάνιση, τις δολοπλοκίες και τις ίντριγκες αποτελούν από νωρίς αναπόσπαστο κομ-

μάτι της ζωής του, δημιουργώντας έναν «εκρηκτικό συνδυασμό!» Με τις κατάλληλες γνωριμίες και ενέργειες (κρίσιμο ρόλο στην ανέλιξη του θα παίξει και ο βαθύπλοτος Έλληνας Στέφανος Σκουλούδης, μετέπειτα πρωθυπουργός της Ελλάδας), γρήγορα ενεπλάκη στο εμπόριο όπλων. Οι πολιτικές συγκυρίες και τα διαδοχικά πολεμικά μέτωπα αποτέλεσαν πρόσφορο έδαφος για να μετατραπεί ήδη από το τέλος του 19ου αιώνα σε έναν από τους πιο πλούσιους ανθρώπους της Ευρώπης. Κινούμενος και ενεργώντας στη σιά των γεγονότων, αποκτά εντυπωσιακή ισχύ και διεθνή πολιτική επιρροή. Κατακτά το μονοπώλιο του οπλοπολυβόλου Μαξίμ, και άλλων νέων μεταβόλων ριζικά της εξίσωση της πολεμικής αναμέτρησης («...ένα μικρό απόσπασμα 50 αστυνομικών εξοπλισμένο με πέντε οπλοπολυβόλα Μαξίμ αντιμετώπιζε 5.000 αυτόχθονες, αφήνοντας 3.000 νεκρούς στο πεδίο της μάχης σε ενενήντα λεπτά»), στη συνέχεια και υποβρυχίων. Αργότερα γίνεται βασικός παίκτης στη βιομηχανία πετρελαίου, αλλά και αγοραστής και ιδιοκτήτης των χρεοκοπημένων τότε καζίνων του Μόντε Κάρλο. Διαθέτοντας τέσσερις υπηκοότητες (οθωμανική, αγγλική, γαλλική και ελληνική), φέρεται αναμειγνύμενος σε εκατοντάδες σκάνδαλα και σε δολοφονίες, στην υπόθεση Ντρέφους και –σύμφωνα με ορισμένους– και στη δολοφονία του Ρασπούτιν. Υπήρξε συνεργάτης ή και φίλος διάσημων κατασκόπων αλλά και αρχηγών μαφικών υπηρεσιών, και με τις κατάλληλες διασυνδέσεις έφτασε να είναι επίσημος συνομιλητής των τότε πρωθυπουργών Κλεμανσώ, Λόντι Τζόρτζ αλλά και του Ελευθερίου Βενιζέλου. Αναφέρεται μάλιστα, και από ιστορικές πηγές, ότι ήταν ο άνθρωπος που διεμήνυσε στον Βενιζέλο την απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων για την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, ενώ αρκετές φορές εξαργύρωσε τον (από μακριά εκφραζόμενο) πατριωτισμό του για τη «μητέρα Ελλάδα» με χρησιμικές, δωρεάν πολεμικό υλικό και δάνεια. Πανίσχυρος και αμοραλιστής, «έμπορος θανάτου» και «μυστήριο της Ευρώπης», είχε πολύχρονο δεσμό με την ισπανίδα δούκισσα Πιλάρ, σύζυγο του ψυχικά ασθενούς πρίγκιπα Φρανσίσκο, της βασιλικής οικογένειας των Βουρβόνων.

Ζωή θρύλος! Μύθος πρόσφορος

Ιδωμένη συλλογή

Ο Σερ Βασίλειος Ζαχάρωφ, το κεντρικό πρόσωπο στο νέο μυθιστόρημα του Δημήτρη Στεφανάκη, έζησε πραγματικά. Είχε γεννηθεί το 1849 στην επικράτεια της τότε Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, πέθανε στο Μόντε Κάρλο το 1936 (από εκεί είναι και η φωτογραφία, λίγα χρόνια πριν το θάνατό του). Ενδιαμέσως είχε μια δραστήρια ζωή, μεταξύ άλλων κάνοντας και εμπόριο όπλων.

για λογοτεχνική μεταγραφή; Με τις αμφισβησίες, τις αποσιωπήσεις, τις άγνωστες και σκοτεινές πτυχές που περιβάλλουν τη «θρυλική» ζωή, τη δυσδιάκριτη γραμμική φαντασία και πραγματικότητα; Η δίκαιο μαχαίρι; Εξαρτάται πού και πώς θα εστιάσει ο συγγραφέας τον φακό του. Ο Στεφανάκης εξηγεί:

Άνθρωποι σαν τον Ζαχάρωφ, είναι, κατά την άποψή μου, ο σπασμένος κρίκος των δύο Παγκόσμιων Πολέμων. Άνθρωποι των παρασκηνίων, που αγνοούν οι πολίτες και υποτιμούν εν τέλει οι πολιτικοί. Άνθρωποι που γράφουν, αν όχι εξίσου, πάντως μαζί με τις προσωπικότητες, την Ιστορία.

Ο ήρωάς του, Μιγκέλ, εξιστορώντας στο νεαρό γάλλο δημοσιογράφο, λίγο πριν το ξέσπασμα του δεύτερου μεγάλου πολέμου, τα έργα και ημέρες του Βασίλειου, θα μπορούσε να συμπληρώσει και τα εξής:

Η πραγματική ιστορία, Φίλιπ, φτιάχνεται από τη ζωή των απλών ανθρώπων που διηγείται ο ένας στον άλλον. Όλα τα άλλα είναι φούμαρα και υπερβολές. Στο ερώτημά αν ο Ναπολέοντάς σας είναι μεγαλοφυΐα ή εγκληματίας, δεν δυσκολεύομαι να δώσω απάντηση. Ελπίζω μόνον να μην έρθει μια μέρα που θα τίθεται

το ίδιο ερώτημα και για τον Χίτλερ ή τον Φράνκο.

Η σχέση λογοτεχνίας και ιστορίας, οι διαφορετικές αναγνώσεις της επίσημης ιστορίας από τη λογοτεχνική διήγηση, ο συγκερασμός ιστορικών προσώπων και γεγονότων με φανταστικά είναι ζητήματα που ο Δημήτρης Στεφανάκης έχει θέσει και αντιμετωπίσει από τις *Μέρες Αλεξάνδρειας*. Και στο *Φίλμ Νουάρ*, η αναδρομή στο παρελθόν προσφέρει ένα πλούσιο πεδίο περισσότερο ή λιγότερο προφανών – στην αναχρονιστική τους χρήση– αναλογιών: από τους κίβδηλους οραματιστές της ελευθερίας, τα παθητικά, συντηρητικά πλίσθη που γοητεύονται από φιγούρες σαν τον Χίτλερ, τη διαφθορά στην κατασκευή μεγάλων δημόσιων έργων, μέχρι την κριτική της οικογένειας, την απροσδόκητη πτώχευση ενός κράτους, την έλλειψη μιας στιβαρής πατριωτικής αριστοκρατίας στην Ελλάδα, το παράλογο διοργάνωσης Ολυμπιακών Αγώνων σε μια πτωχευμένη χώρα ή τη μεγάλη απογοήτευση του Μιγκέλ που, όταν επισκέπτεται την Αθήνα στους πρώτους Ολυμπιακούς, διαπιστώνει ότι «η πατρίδα του Σωκράτη και του Πλάτωνα δεν ήταν παρά μια επαρχία ρημαγμένη από τη μανία της ιστορίας». Και φυσικά, το αειθαλές «σύστημα Ζαχάρωφ»: δωροδοκία, εκβιασμός, παραπληροφόρηση, δημιουργία τεχνητής ανυπαρξίας, εξαγορά

μέσων ενημέρωσης, έλεγχος και επιρροή. Λέει ο Στεφανάκης:

Αξιοποιώντας τον μύθο μιλάμε για το παρόν. Αλλιώς, γιατί να μας διαβάσει ο αναγνώστης; Η επίσημη ιστορία έχει απαλείψει ένα μεγάλο τμήμα της αλήθειας. Είναι υπερβολικά προσοποκεντρική και πολεμοχαρής. Αγνοεί τη σημασία των απλών ανθρώπων, ενώ τα διαστήματα ειρήνης μοιάζουν άμοιρα ενδιαφέροντος.

Ο ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΩΣ ΟΠΛΟ

Δίχως αμφιβολία, στο *Φίλμ Νουάρ* ο συγγραφέας στοχεύει σε μία άλλη ανάγνωση και των δύο μεγάλων πολέμων του 20ού αιώνα. Ανάγοντας πάντως τον Ζαχάρωφ στον άνθρωπο που «οικονομήτησε» (όπως διαβάζουμε αρκετές φορές) ή και πυροδότησε τον Α' Παγκόσμιο, αλλά σε εκείνον που, αν ζούσε, θα μπορούσε να αποτρέψει τον επερχόμενο Β' Παγκόσμιο, στο αφηγηματικό παρόν, επιχειρεί μεν μια διαφορετική σημασιοδότηση και ερμηνεία, να μας δείξει το ύφασμα από την ανάποδη δηλαδή, όχι όμως της μικρο-ιστορίας, αλλά των μεγάλων ιστορικών αποφάσεων και γεγονότων. Οι προσωπικότητες, πολιτικές ή μη, πραγματικές ή όχι, αποδεικνύονται αναγκαστικά μάλλον όταν το θέμα της αφήγησης συνηγορεί, ή και δεσμεύει, προς αυτή την κατεύθυνση. Υποβαθμίζοντας λοιπόν την παράμετρο της πολιτικής, ο συγγραφέας επανέρχεται στο οικείο (από τις *Μέρες Αλεξάνδρειας*), φαινομενικά απολιτικό σημάδι του κοσμοπολιτισμού, «ενός μαγικού όπλου [...] που με τη δύναμή του μπορεί να διαλύσει τον ζόφο του σκοταδισμού και της προκατάληψης αιώνων που ταλανίζουν ακόμα και αυτή την ίδια την Ευρώπη».

Και ποιο είναι το μήνυμα;

«Καμά φορά αξίζει να χειροκροτούμε το κακό και την αδικία όταν οι εκπρόσωποί τους αριστεύουν σε τέτοιο βαθμό, τι λες», ρωτά ο παλιός αναρχικός Μιγκέλ τον νεαρό Φίλιπ.

«Έχουμε την εντύπωση ότι δημιουργούμε. Ψευδαίσθηση: την ίδια στιγμή μεταμορφωνόμαστε από το δημιουργημά μας», διαβάζουμε μια φράση του Βίτολντ Γκομπρόβιτς, στην προμετωπίδα του βιβλίου.

Διαλέγουμε και παίρνουμε – αν χρειάζεται να διαλέξουμε. ■